

Tomasz Maria Dąbek

Tesktý eschatologiczne w Listach do siedmiu Kościołów (Ap 2-3)

Collectanea Theologica 71/1, 19-30

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ MARIA DĄBEK, KRAKÓW

TEKSTY ESCHATOLOGICZNE W LISTACH DO SIĘDMIU KOŚCIOŁÓW (AP 2-3)

Często na sympozjach biblistów słyszałem doskonale referaty, oparte na głębokich studiach, wzbudzające podziw erudycją autorów. Chciałbym zaproponować skromną i krótką refleksję, w której analiza tekstów ma stanowić podstawę do zastanowienia się nad zawsze aktualnym znaczeniem biblijnego przesłania. Wiele problemów zostanie tylko zaznaczonych, nacisk zostanie położony na syntetyczne przedstawienie myśli Natchnionego Autora.

Listy do Siedmiu Kościołów stanowią pierwszą część Apokalipsy, zamieszczoną po wizji wstępnej. Różne są opinie co do czasu ich powstania¹. Jest to ciekawe zagadnienie, którym nie będziemy się tu szerzej zajmować, przyjmując obecną postać tekstu jako natchnioną Bożą naukę wyrażoną w szczególnej sytuacji Kościoła zagrożonego prześladowaniami i oczekującego drugiego przyjścia Pana.

Trzeba pamiętać, że w listach występują często sformułowania, w których konkretne wskazania kierowane do wspólnot żyjących w określonym czasie i miejscu, przeżywających konkretne problemy, mają także wymiar powszechny, ponieważ podobne sytuacje powtarzają się w ludzkich dziejach.

Nauczanie Nowego Testamentu opiera się także w dużej mierze na dotychczasowym Objawieniu, wykorzystuje wiele myśli, obrazów ze Starego Testamentu. Apokalipsa należy do szczególnego prądu i gatunku literackiego, rozwijającego się zwłaszcza w okresie międzytestamentalnym i również w pouczeniach, wezwaniach i groźbach do konkretnych wspólnot kościelnych posługuje się znanymi ze Starego Testamentu sposobami wyrazu.

¹ Por. F. Gryglewicz, S. Mędała, *Apokalipsa św. Jana*, w: R. Rubinkiewicz (red.), *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań, 1996, s. 513-538, zwł. s. 514, 520n.; A. Jankowski, *Apokalipsa. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚNT XII), Poznań 1959, s. 62n.

Nasze rozważania skupimy wokół powtarzających się w kolejnych Listach do Siedmiu Kościołów zapowiedzi przyścia Chrystusa oraz wezwań do nawrócenia o charakterze eschatologicznym, którym towarzyszą zapowiedzi eschatologicznych sankcji: nagród lub kar dla wiernych i odstępców lub niedbale wypełniających obowiązki pasterza i ucznia Chrystusa.

Wezwanie do nawrócenia, czujności, gotowości wobec przewidywanego przyścia Chrystusa stale powraca w Listach do Siedmiu Kościołów jako właściwa postawa pasterzy i wiernych. Gotowość na przyście Pańskie to postawa wiernych Starego Testamentu, oczekujących Mesjasza, wyrażana np. w Iz 40,3 i w wielu innych tekstach. Jan Chrzciciel zgodnie z zapowiedzią proroka Malachiasza (3,23n.) przygotowywał drogi Chrystusowi (Mt 3,1-12 par.).

Zbawca misja Syna Bożego nie została właściwie odczytana i przyjęta przez koła kierownicze i większą część ówczesnego Izraela. Po Jego wniebowstąpieniu Kościół oczekiwał z nadzieją powtórnego przyścia Chrystusa, ostatecznego zwycięstwa nad siłami zła, powszechnego zaprowadzenia sprawiedliwości i pokoju.

Nieuchronnie, w czasie tylko Bogu wiadomym (por. Mt 24,36; Mk 13,32), nastąpi przyście Chrystusa – do wszystkich i do każdego w chwili jego śmierci, kiedy będzie musiał zdać przed Bogiem sprawę ze swego życia. Apokalipsa wielokrotnie mówi o przyściach Chrystusa jako sędziowskich interwencjach karzących lub nagradzających dla całego świata, a także dla konkretnych wspólnot chrześcijańskich². W kolejnych listach zmartwychwstały Chrystus przez usta Wizjonera przypomina tę prawdę „aniołom Kościołów” czyli biskupom, stróżom poszczególnych lokalnych wspólnot religijnych³.

Nazwanie biskupów „aniołami Kościołów” może stanowić analogię do duchów opiekuńczych, człowiek powołany przez Boga pełni na ziemi funkcję analogiczną do anioła – opiekuna wspólnoty⁴.

² Por. A. Jankowski, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, Kraków 1987, s. 62n.

³ Por. tenże, *Apokalipsa*, s. 146, 295n.; T.M. Dąbek, *Aniołowie opiekunami Kościoła w Apokalipsie*, RBL 34(1984), s. 305-313, zvl. s. 306; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów. Apokalipsa św. Jana 1-3 z komentarzem egzegetyczno-teologicznym*, Warszawa 1985, s. 49; A. Läßle, *Die Apokalypse nach Johannes, ein Lebenbuch der Christenheit*, München 1966, s. 72n.

⁴ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, T. M. Dąbek, *Aniołowie opiekunami Kościoła*, s. 306n.; P.S. Minear, *I Saw a New Earth. An Introduction to the Visions of the Apocalypse*, Washington, Cleveland 1968, s. 41n.

W Apokalipsie kilkakrotnie podkreśla się jedność stworzenia ludzkiego i anielskiego w służbie Bożej, na co wskazuje np. tytuł „współsługa” odniesiony do siebie i wizjonera przez anioła-przewodnika (Ap 19,10; 22,9)⁵.

Pasterz ponosi odpowiedzialność za własne czyny i postępowanie, za życie wspólnoty. Natchniony Autor przekazuje wymagania skierowane do anioła – biskupa i do całej wspólnoty. Odnoszą się one do konkretnej, doczesnej sytuacji, która jednak może decydować o ostatecznym losie wiernych. Czas obecny jest czasem eschatologicznym, ostatecznym w sensie szerszym, zmierzającym do spełnienia. Działania biskupa i członków wspólnoty mają wpływ na wewnętrzny stan każdej osoby, która w nich uczestniczy oraz na stan Kościoła lokalnego.

Eschatologia zbiorowa łączy się ściśle z indywidualną. Trzeba czuwać oczekując na przyjście Chrystusa do wszystkich, w związku z czym ukazuje się odpowiedzialność wspólnoty oraz indywidualna odpowiedzialność pasterza i każdego z wiernych. Niezależnie od przyjścia Pana do wszystkich każdy stanie przed uwielbionym Chrystusem w momencie swojej śmierci, która w czasach prześladowania może nastąpić bardzo szybko, niespodziewanie (por. 2,16; 3,3).

Omówimy kolejno występujące w listach teksty głoszące rychłe przyjście Chrystusa i związane z nim sankcje o charakterze eschatologicznym.

W liście do pierwszego z lokalnych Kościołów, stanowiącego zarazem metropolię dla pozostałych – w Efezie⁶, czytamy: „przyjdę do ciebie” (Ap 2,5) z przestrożą „i ruszę świecznik twój z jego miejsca, jeśli się nie nawrócisz”.

Boża niezmiennność przeciwstawiona jest ludzkiej zmienności, słabości, której trzeba położyć kres przez nawrócenie się, odwrócenie od zła⁷. Można widzieć pewien artyzm w użyciu terminów odnoszących się do ruchu – świecznika, czyli godności biskupa i całej

⁵ Por. T.M. Dąbek, *Aniolowie opiekunami Kościoła*, s. 312.

⁶ Por. J. Roloff, *The Revelation of John. A Continental Commentary*, Minneapolis 1993, s. 43n.

⁷ Por. F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 52. Kara ma jednak charakter raczej doczesny: utrata stanowiska biskupa czy przewodniej roli wspólnoty w Efezie wśród sąsiednich Kościołów jako wezwanie do nawrócenia, niż wieczny. Por. A. Janowski, *Apokalipsa*, s. 148.

wspólnoty (nawrót się – przedrostek *meta*), który zmartwychwstały Jezus spowoduje, jeśli nie doczeka się pożądanego ruchu – nawrócenia, przede wszystkim wewnętrznego, którego wyrazem będą jednak czyny: powrót do pierwotnej miłości (w. 4), podjęcie pierwotnych czynów – w. 5, wśród których zapewne są wymienione wcześniej przejawy duszpasterskiej gorliwości: trud i wytrwałość, poddawanie próbom rzekomych apostołów, cierpienie dla imienia Chrystusa (w. 2n.).

Urzędy pełnione z woli Bożej mają względny charakter, wiąże się z nimi stała odpowiedzialność przed Panem i w razie złego wypełniania obowiązków możliwość zmiany przykrej dla niedoskonałego biskupa.

Ostateczna nagroda dla biskupa i każdego, kto dochowa wiary, zasłuży na tytuł „zwycięzcy” (w listach ciągle występuje imiesłów czasu teraźniejszego, który oznacza tego, kto stale zwycięża), to „owoc z drzewa życia, który jest w raju Boga” (w. 7). Nawiązanie do obrazu rajskiego szczęścia, często występuje w apokalipcie (por. Iz 11,6-9; 43,18n.; Ez 34,25). Obrazy doczesnej pomyślności, wielkiej obfitości dóbr potrzebnych do życia, występują również w wielu tekstach prorockich odnoszących się do powrotu z niewoli i do czasów mesjańskich. Samo drzewo życia występuje także w nowej Jerozolimie w Ap 22,2⁸.

List do Kościoła w Smyrnie nie zawiera słów krytyki, lecz wezwanie do wierności: „Bądź wierny aż do śmierci, a dam ci wieniec życia” (2,10).

Jest to zapowiedź nagrody za wierność, trwałość, stałość. Grecki termin oznaczający wiernego, określa również to, co polski „wierzący”. Oznacza jeden z „owoców Ducha” w Ga 5,22n⁹. Ten sam grecki termin oznacza przyjęcie jakiejś prawdy i życie według niej oraz konsekwentne wytrwanie w tym sposobie życia. Porównanie do wieńca występuje w Listach Apostolskich (1 Kor 9,25; 2 Tm 4,8; 1 P 5,4). Może też stanowić aluzję do pięknych budowli miasta nazywanych „wieńcem Smyrny” przez Apoloniusza z Tiany¹⁰.

⁸ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 148n.

⁹ Szerzej na temat wierności jako „owocu ducha” i przejawu chrześcijańskiej miłości w: T.M. Dąbek, *Związek miłości z Duchem Świętym w Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, Kraków 1993, s. 58-61.

¹⁰ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 149n.

Ostateczna nagroda to zwycięstwo nad drugą śmiercią (w. 11), końcowym potępieniem, które spotka szatana i jego zwolenników (por. Ap 20,14; 21,8). Dla uczniów i świadków Chrystusa śmierć fizyczna będzie przejściem do nowego życia, uczestnictwa w zmartwychwstaniu Chrystusa i bliskości z Nim¹¹.

W liście do Kościoła w Pergamonie powtarza się zapowiedź „Przyjdę niebawem” (2,16):

„Nawróć się zatem!

jeśli zaś nie – przyjdę do ciebie niebawem

i będę z nimi walczył mieczem moich ust” (z tymi, co się trzymają nauki Balaama – w. 14: i nikolaitów – w. 15) bezpośrednio po wezwaniu do nawrócenia. Choć przyszłe działanie Chrystusa będzie wymierzone głównie przeciw błędnowiercom, sam biskup, który odpowiada za wszystko w powierzonych mu wspólnotach, musi się nawrócić przez zwiększenie gorliwości i bardziej skuteczne przeciwdziałanie błędnym naukom, zwłaszcza że jego wspólnota znajduje się w trudnej sytuacji, w ośrodku pogańskiego kultu¹². Do niego skierowane jest wezwanie, które obejmuje także całą wspólnotę.

Warto zwrócić też uwagę na przysłówek „niebawem” podkreślający fakt nadprzyrodzonej ingerencji, który może nastąpić niespodziewanie, a wierni mają być zawsze gotowi na spotkanie z Panem (por. Mk 13,28-33 par.). Raczej nie chodzi tu o spotkanie podczas ostatecznej paruzji¹³, lecz o historyczną sytuację, która z woli Bożej może stanowić ciężką, choć sprawiedliwą karę.

Ostateczna nagroda dla zwycięzcy to manna ukryta, symbol duchowego pokarmu: Eucharystii na ziemi i duchowej, nadprzyrodzonej więzi zbawionych z Bogiem, kiedy nie trzeba już pokarmu, podobnie jak nie potrzebują go aniołowie (por. Sdz 13,16; Tb 12,19; o podobieństwie stanu zbawionych ludzi do aniołów w odniesieniu do małżeństwa jako związku właściwego dla doczesności por. Mk 12,25 par.)¹⁴. Drugim darem wymienionym w zakończeniu listu do Kościoła w Pergamonie jest biały kamień z wypisanym nowym imieniem – znak przynależności do Boga, do Jego sfery bytowania

¹¹ Por. J. Roloff, *The Revelation of John*, s. 49.

¹² Por. W. J. Harrington, *Revelation*, Sacra Pagina Series 16, Collegeville, Minnesota 1993, s. 62.

¹³ Por. F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 70n.

¹⁴ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 152n.; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 71nn.

i szczególnej bliskości w nowym stanie, wewnętrznego przemienienia na obraz Boży tego, kto go otrzymuje¹⁵.

W liście do Kościoła w Tiatyrze motyw przyjścia Pana występuje w zwrocie: „zatrzymajcie aż przyjdę” (2,25). Trzeba zatrzymać brzemień dotychczasowych obowiązków (w. 24). Jest to wezwanie do wytrwałości – bez nakładania nowych obowiązków. Można tu widzieć roztropność i umiarkowanie w ocenie sytuacji być może analogicznej do przedstawionej w 1 Tes 4,13—5,11; 2 Tes 2,1—3,15, gdzie św. Paweł pisze na temat oczekiwania na przyjście Pana i jednocześnie zobowiązuje wiernych do pełnienia zwykłych obowiązków, do stałej troski o utrzymanie (2 Tes 3,7-12). Postawa czujności się łączy się z godnym i roztropnym postępowaniem w warunkach życiowych, w jakich się znajdują. Przyjście Pana odnosi się tu chyba przede wszystkim do paruzji, choć nie wyklucza, a raczej równocześnie zobowiązuje do właściwego przygotowania się do spotkania z Panem w momencie własnej śmierci¹⁶.

Ostateczna nagroda przedstawiona jest w słowach:

„A zwycięzcy
i temu, co czynów mych strzeże do końca,
dam władzę nad poganami,
a różgą żelazną będzie ich paść;
jak naczynie gliniane będą rozbici –
jak i Ja to wziętem od mojego Ojca –
i dam mu gwiazdę poranną” (2,26n.).

Biblijne obrazy zapowiadają uczestnictwo we władzy Chrystusa, Zwycięzcy wszelkiego zła, wypełniającego zapowiedź Ps 2,6-8 przez pełne wymowy dla ówczesnych ludzi podporządkowanie sobie dotychczasowych przeciwników. „Gwiazda poranna” to przede wszystkim sam Chrystus, a dla „zwycięzcy” udział w Jego godności¹⁷.

Wezwanie do anioła Kościoła w Sardes zwraca uwagę na nieznaną czasowi przyjścia Chrystusa, godziny Jego ingerencji w życie wszystkich i godziny indywidualnego sądu nad każdym:

¹⁵ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 153; F. Sieg, *Listy*, s. 73nn.; W.J. Harrington, *Revelation*, s. 62.

¹⁶ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 155.

¹⁷ Por. *tamże*, s. 156; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 82; W.J. Harrington, *Revelation*, s. 66n.

„Pamiętaj więc, jak wzięłeś i usłyszałeś,
strzeż tego i nawróć się!

Jeśli więc czuwać nie będziesz, przyjdę jak złodziej,
i nie poznasz, o której godzinie przyjdę do ciebie” (3,3).

W Ewangeliach synoptycznych wielokrotnie występują wezwania do stałej czujności z wykorzystaniem porównania do niespodziewanego dla właściciela czasu działania złodzieja (por. Mt 24,43; 25,13; Mk 13,33; Łk 12,39 a także 1 Tes 5,2,4; 2 P 3,10; Ap 16,15)¹⁸.

Eschatologiczna nagroda to białe szaty, znak przynależności do Bożej sfery bytowania (por. Ap 1,12nn.; 2,17; 3,18; 4,4; 6,11; 7,9,13; 14,14; 19,11,14; 20,11)¹⁹, trwały, nienaruszalny zapis w księdze życia, Bożego wybrania do wiecznego szczęścia, któremu odpowiada wolna wola człowieka oraz wyznanie imienia wiernego ucznia przez Chrystusa wobec Ojca i Jego aniołów (w. 4n.). Ostatni obraz nawiązuje do wspomnianego już tekstu synoptycznego (Mt 10,32; Łk 12,8) i odnosi się do sądu ostatecznego²⁰.

Anioł Kościoła w Filadelfii potrzebuje umocnienia (3,8) do dalszego trwania w wierności i otrzymuje obietnicę:

„Skoro zachowałeś nakaz mojej wytrwałości
i Ja cię zachowam od próby,
która ma nadejść na cały obszar zamieszkania,
by wypróbować mieszkańców ziemi.

Przyjdę niebawem:

Trzymaj, co masz,

by nikt twego wieńca nie zabrał” (3,10n.).

„Próba, która ma nadejść na cały obszar zamieszkania, by wypróbować mieszkańców ziemi” to eschatologiczne wydarzenie poprzedzające przyjście Pana. Może odnosić się zarówno do czegoś o wymiarze powszechnym, jak i do osobistych prób, które przeżywa każdy człowiek²¹.

Wieniec jako znak wybrania, nagrody, godności, często występuje w różnych tekstach biblijnych (por. np. 1 Tes 2,19; 2 Tm 2,5; 4,8; Jk

¹⁸ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 157.

¹⁹ Por. E.-B. Allo, *Saint Jean, L'Apocalypse*, Paris 1933³, s. 59nn.

²⁰ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 158; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 90n.; J. Roloff, *The Revelation of John*, s. 59.

²¹ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 160n.; W.J. Harrington, *Revelation*, s. 71n.

1,12; 1 P 5,4). Wypowiedź ma bogate znaczenie jako obietnica nagrody i równocześnie przestroga przed możliwością jej utraty. Biskup już się nim cieszy, a równocześnie jest on zapowiedzią wiecznie trwałego wieńca życia (Ap 2,10; por. 4,4.10; 6,2; 12,1; 14,14). W tekście występuje wieńiec „twój”, a zarazem taki, który może być zabrany. Wskazuje to na powszechność dzieła odkupienia dostępnego dla wszystkich spełniających Boże wymagania, czasem w warunkach wymagających heroizmu, męczeńskiej śmierci, wytrwałości w sytuacji grożącej utratą życia. Zamiast niewiernego, ospałego biskupa, ktoś inny może lepiej wypełnić to, czego Chrystus od niego oczekiwał i osiągnąć nagrodę związaną z tym dziełem.

Ostateczna nagroda zapowiadana wspólnocie w Filadelfii i jej pasterzowi to godność filaru świątyni Boga, stałej przynależności do niej, wypisanie imienia Boga, nowego Jeruzalem oraz nowego imienia Chrystusa – potrójny niezbywalny znak przynależności do nowej, Boskiej sfery (w. 12)²².

Ostatni list, skierowany do anioła Kościoła w Laodycei, gani „letniość” biskupa (w. 15n.), wzywa do nawrócenia, odnowienia pierwotnej gorliwości:

„Ja wszystkich, których kocham, karzę i ćwiczę.

Bądź więc gorliwy i nawróć się!

Oto stoję u drzwi i kołaczę:

jeśli kto posłyszysz mój głos i drzwi otworzy,

wejdę do niego i będę z nim wieszerał,

a on ze Mną” (3,19nn.).

Ostateczna nagroda jak w poprzednich listach zasadniczo wprowadzona jest słowem: „zwycięzcy” (w. 21), ale już wcześniej mowa jest o wieszery razem w Panem, jeśli się posłyszysz Jego głos i otworzy Mu drzwi. Obraz przypomina ukazywanie się Chrystusa w dniu zmartwychwstania w J 20,16 oraz wspólną wieszery eucharystyczną – typ i zapowiedź wiecznego szczęścia, pokarm eschatologiczny uczniów Chrystusa. Wspólne zasiadanie przy wieszery z Chrystusem zostanie uwieńczone wspólnym zasiadaniem z Nim na Jego

²² Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 161n.; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 101-104; J. Massyngberde Ford, *Revelation*, The Anchor Bible 38, Garden City, New York 1975, s. 415; H. Schlier, *Das Ende der Zeit, Exegetische Aufsätze und Vorträge*, III, Freiburg-Basel-Wien 1971, s. 70n.; S. Zedda, *L'escatologia biblica*, II, Brescia 1974, s. 499-504.

tronie jak On w swoim Ciele zwyciężył śmierć i jako człowiek uczestniczy w chwale Ojca (w. 21; por. Flp 2,6-11)²³.

Na paruzję wskazuje także kilkakrotnie występujący w Apokalipsie szczególny tytuł – określenie „Przychodzący”, „Ten, Który przychodzi”. Bogatsze możliwości używania imiesłówów w języku greckim stwarzają okazję do formułowania tytułów, które w języku polskim trzeba oddawać przez dłuższe wyrażenia. Grecki rodzajnik przed tytułem występującym w wizji wstępnej (1,4), odniesionym do Boga, wskazuje, że imiesłów jest traktowany jako rzeczownik²⁴. Jego treść wiąże się z eschatologiczną ideą Boga-Sędziego, przychodzącego wymierzyć powszechną sprawiedliwość wszystkim i każdemu z osobna w konkretnych okolicznościach jego życia i śmierci.

Szczególne znaczenie mają także powtarzające się w każdym liście stwierdzenia: „Kto ma uszy, niechaj posłysz, co mówi Duch do Kościołów” (2,7.11.17) przed określeniem ostatecznej nagrody dla zwycięzcy oraz na końcu listów: (2,29; 3,6.13.22). Duch Święty przekazuje ważne prawdy. Bezpośrednio z tym zwrotem wiążą się obietnice ostatecznej nagrody za wierność, której niezgłębione bogactwo przedstawia się za pomocą biblijnych symboli i obrazów przemawiających do bezpośrednich odbiorców tekstu²⁵. W Ap 22,17 Duch i Oblubienica, czyli Kościół powszechny, wspólnie proszą o przyjście Chrystusa chwalebne. Oblubienica-Małżonka Baranka (Ap 19,7; 21,9), Kościół powszechny występuje razem z Duchem Świętym, który przemawia do Kościołów lokalnych, cząstek, jakby dzieci Oblubienicy, połączonych wspólnym darem łaski, ale mających własną osobowość (niejako zbiorową osobowość podobnie jak w Starym Testamencie narody, pokolenia, plemiona, miasta, rodziny, przejawiającą się we wspólnym działaniu

²³ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, 164n.; F. Sieg, *Listy*, s. 112; R.H. Mouné, *The Book of Revelation, The New Interpretation Commentary on the New Testament*, Grand Rapids, Mich. 1977, s. 128nn.; E. Schüssler Fiorenza, *Revelation. Vision of a Just World, Proclamation Commentaries*, Minneapolis 1991, s. 57.

²⁴ Por. F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 21 – zwraca uwagę, że sens tego tytułu obejmuje wszystkie kontakty Boga ze stworzeniem w Jego wiecznej teraźniejszości przejawiające się w konkretnych interwencjach w ludzkiej historii. Por. też A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 137; W.J. Harrington, *Understanding the Apocalypse*, Washington, Cleveland 1969, s. 74.

²⁵ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 148n.; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 53n.

członków, poszczególnych osób tworzących grupę i w tym działaniu kierują się rozumem i wolną wolą i będą ponosić za nie odpowiedzialność)²⁶.

Warto także zwrócić uwagę na określenia odnoszone do Chrystusa, Jego tytuły o zabarwieniu eschatologicznym, związane z funkcją przyszłego Sędziego i Władcy, a także odnoszące się do nieuchronnego przyjścia.

2,1: „Ten, który trzyma w prawej ręce siedem gwiazd, Ten, który się przechadza wśród siedmiu złotych świeczników”.

Przy pierwszej lekturze mogą się nie narzucać eschatologiczne skojarzenia, ale można też widzieć tu atrybuty Sędziego, władcy całego świata, stworzenia i Kościoła. Świeczniki jako obraz Kościołów lokalnych występuje w Ap 1,11n.20.

Imiesłów czasu teraźniejszego (w Biblii Tysiąclecia: „który przechadza się”) oznaczając czynność stałą ukazuje nieprzerwaną troskę Uwielbionego Jezusa o Kościół²⁷ – jej przejawem mogą być kolejne „przyjścia”, ingerencje w życie wspólnoty; siedem gwiazd i siedem świeczników – symbole Kościołów lokalnych zgodnie z poprzednim wierszem (1,20). Liczba „siedem” wskazuje na pełnię, całość zarówno Kościoła jak też Boskiej wszechwiedzy i mocy.

2,8 „Pierwszy i Ostatni” .

Władca całego stworzenia, do którego należy czas. On sam jest ponad wszelkim następstwem, wszystko obejmuje w swojej Boskiej teraźniejszości.

2,12 „Ten, który ma miecz obosieczny, ostry” .

Pewną analogię można widzieć w Dn 13,1-64, gdzie opowiadanie o Zuzannie i dwu starcach zawiera grę słów opartą o podobieństwo greckich nazw drzew lentyzka i dębu z rozdarciem na dwoje i rozcięciem mieczem jako karą na składających fałszywe świadectwo: ww. 54n.58n.).

2,18 „Ten, który ma oczy jak płomień ognia, a nogi Jego podobne są do drogocennego metalu”.

Elementy z wizji wstępnej (1,14n.) wskazujące na wszechwiedzę, znajomość wszelkich nadużyć oraz możliwość szybkiej ingerencji,

²⁶ Trafnie pisze o tym A. Głuchowski, autor bardzo dobrej pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem o prof. A. Jankowskiego, *Zagadnienie potępienia w perykopie Mt 11,20-24*.

²⁷ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 146 n.; tenże, *Dopowiedzenia*, s. 137.

podczas której nogi mogą podeptać to, co złe²⁸. Deptanie jako kara występuje np. w Ap 11,2 oraz Pwt 33,29; Ps 44,6; 66,12; 94,5; Iz 41,25; 63,3; Lm 3,34; Ha 3,12. Płomień ognia, do którego porównuje się oczy oraz drogocenny metal mogą się wiązać z pracą wielu członków Kościoła albo przynajmniej obserwacją życia oraz zajęć ich sąsiadów w Efezie, bogatym mieście, gdzie rozwijało się wiele dziedzin gospodarki, między innymi odlewnictwo oraz inne rzemiosła związane z obróbką metali (por. 2 Tm 4,14, gdzie występuje Aleksander brązownik).

3,1 „Ten, co ma Siedem Duchów Boga i siedem gwiazd”.

Boska wszechwiedza uwielbionego Chrystusa oraz odniesienie do Kościoła powszechnego oraz siedmiu Kościołów lokalnych stanowiących jego reprezentację zestawionych z Duchem Świętym, Jego darami²⁹.

3,7 „Święty, Prawdomówny,
Ten, co ma klucz Dawida,
Ten, co otwiera, a nikt nie zamknie,
i Ten, co zamyka, a nikt nie otwiera”.

Zawiera aluzję do Iz 22,2 oraz do władzy kluczy danej Kościołowi (Mt 16,19; 18,18, gdzie otwieraniu i zamykaniu odpowiada zamykanie i rozwiązywanie; por. też Ap 9,14 20,2 o zamykaniu aniołów i Smoka-szatana).

Tytuły Boże „Święty” i „Prawdomówny” otrzymuje Chrystus jako Bóg, Sędzia eschatologiczny. W Starym Testamencie wielokrotnie podkreślano świętość samego Boga (por. Ha 3,3; Iz 6,3; 40,25; 49,7; por. też w NT 1 P 1,15n.; 1 J 2,20). Jego prawdomówność jako tytuł występuje w Iz 65,16 oraz wielokrotnie w pismach Janowych w odniesieniu do Boga i do Jezusa³⁰.

Podobne znaczenie ma następujące określenie związane ze świadectwem:

3,14 „Amen, Świadek wierny i prawdomówny,
Początek stworzenia Bożego”.

(Natura ludzka – początek – zarazem zasada por. Kol 1,15n).

²⁸ Por. tenże, *Apokalipsa*, s. 154.

²⁹ Por. *tamże*, s. 156; F. Sieg, *Listy do siedmiu Kościołów*, s. 87.

³⁰ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 158; H. Muszyński, *Prawda*, w: F. Gryglewicz (red.), *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, Lublin 1992², s. 229-251, zvl. s. 229, 232n., 236-239.

Amen, Wj 34,6; Iz 65,16; Ps 85,15; 2 Kor 1,20

Amen – potwierdzenie, stałość, wierność).

Świadczenie to bardzo ważna czynność samego Boga (np. J 8,18), Chrystusa (np. J 7,7) i Jego uczniów (J 15,27; 1 J 1,2; 4,14), Ducha Świętego (J 15,26). Bóg jako świadek występuje u św. Pawła Rz 1,9; 2 Kor 1,18.23; Ga 1,20; Flp 1,8; 1 Tes 2,5.10. Można uznać te wypowiedzi za wyraz szczególnego upodobania świadczącego o poczuciu bliskości, zażyłości apostoła z Bogiem, głębi jego wewnętrznego życia. Analogię do świadectwa, jakie Jezus wydaje wiernym, stanowić może przyznanie się do Jezusa wobec ludzi i Jego odpłata – przyznanie się wobec Ojca i Jego aniołów – Mt 10,32; Łk 12,8 (Q).

Tytuł użyty w liście do Kościoła w Laodycei w Ap 3,14 może wskazywać na to, że przyszłe spełnienie zapowiedzi na pewno się dokona. Wierność, niezłomność aż do ofiary z własnego życia Chrystusa-Świadka przeciwstawiona jest skłonności do kompromisów wytykanej adresatom listu³¹.

Niewielka część ostatniej Księgi Nowego Testamentu, jaką są Liście do Siedmiu Kościołów, pokazała nam bogatą treść głęboko zakorzenioną w całej Biblii i aktualną dla wszystkich. Niech nasza wiedza owocuje przez pokazywanie ludziom, jak należy czytać i rozumieć święte teksty, by umieć czerpać z nich światło i moc w konkretnych okolicznościach życia.

Tomasz Maria DĄBEK OSB

³¹ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 162; J. Ellul, *Apocalypse, the Book of Revelation*, New York 1977, s. 140-143.